

פסקי תשובות אורח חיים סימן רלב אות ג

ג. סעודה, ושאר דברים האסורים והמותרים לפני תפלת מנחה

סעיף ב', שו"ע: לא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה עד שיתפלל ולא יכנס למרחץ ולא לבורסקי ולא לדין ולא לאכול אפילו סעודה קטנה וכו'. והוא הדין לכל מלאכה או חשבון כיוצא בו (מסחר) שאפשר לימשך או לגרום טירדא (מ"ב סק"ט), ולהתחיל ללמוד קודם תפלת מנחה וכו' (מ"ב סק"א). וכמו"כ לצאת לדרך אסרו¹⁹ כשהגיע זמן מנחה, וכן דנו הפוסקים לענין שינת הצהריים (וכדלהלן).

ועיין היטב בכל המשך סעיף זה וברמ"א ומשנ"ב ושעה"צ ומשנ"ב בכל השיטות והחילוקים בין זמן מנחה גדולה למנחה קטנה וכו'.

והנה אנו רואים²⁰ שהעולם מקילים בענינים אלו, ואין מקפידים כל כך להתפלל מנחה לפני עשייתם כל הדברים הנזכרים. ובעוד שבזמניהם היה ההיתר ע"י השמש שהיה קורא לבית הכנסת להתפלל תפילת מנחה (וכמבואר ברמ"א), בזמננו שאין מקום בעולם שנוהגים כן הדרא קושיא לדוכתא.

ועפ"י מסקנת האחרונים²¹ אכן יש לימודי זכות והיתר לנהוג להקל לאלו אשר מקפידים תמיד להתפלל בציבור ובזמן קבוע, והרי זה כהעמדת שומר עליו שמזכירו להתפלל, כיון שרגיל בכך תמיד.

אמנם אין היתר זה אמור לענין להתחיל סעודה גדולה (סעודת²² נישואין, ברית מילה, פדיון הבן, שבע ברכות, וכדו') בחצי שעה שסמוך למנחה²³ קטנה (והיינו מתחילת שעה עשירית), משום דבסעודה גדולה שכיחי שכרות²⁴ ועלול הזמן לימשך ויעבור זמן תפילה, ולכן²⁵ יש להתפלל מנחה קודם לסעודה.

¹⁹ . משנ"ב סי' פ"ט סק"ט. ובשו"ת שבה"ל ח"ח סי' י"ח דטעם האיסור במנחה ותפילת ערבית שמא יטרד וישכח מלהתפלל או יתפלל בלא ישוב הדעת, א"כ בזמננו שאין בנשיעות קצרות (ואפילו מעיר לעיר) משום טירדא, ליכא איסור בזה, ובפרט כשיודע שאף בדרך יהיה לו מקום מסודר להתפלל. וכ"ש אם במקום שנמצא עתה אין לו מנין לתפלתו ובדרך או בהגיעו למחוז חפצו יהיה לו מנין.

²⁰ . ערוה"ש סעי' ט"ו וט"ז, קצוה"ש סקט"ו.

²¹ . ערוה"ש שם, וכ"ה עפ"י המג"א סק"ח בשם מהרי"ו, וכן בשעה"צ סי' רל"ה סק"ט, ומקור הדברים בשו"ע סי' פ"ט סעי' ו', ואף דהתם מיידי לענין היתר ללמוד, הפוסקים הנ"ל הביאוהו גם לענין שאר דברים. והנה בדבריהם לא צויין שצריך שיהיה זמן קבוע לתפילה בציבור, אך בשו"ת אג"מ ח"ד סי' צ"ט ובשש"כ פנ"ו הערה י"ב בשם הגרשז"א זצ"ל וכ"ה בספרו מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות ל"ב הבינו בפשיטות שאין הדברים אמורים אלא כשיש לו זמן קבוע לתפלתו שאז תלינן שזמנו הקבוע יזכיר לו להתפלל ובענין שומר, וכן משמע ברור בלשון הלבוש סי' פ"ט סעי' ו' י"דכשיגיע זמן הליכה לביהכ"נ חזקה שלא יעכב", משמע דיש לו זמן מסוים, וכ"ה בהדיא בכה"ח סקט"ט בשם המהרי"ל ריש ה' שבת. אמנם לכא' לפי"ז דעיקר ההיתר הוא זמנו הקבוע יום יום לתפילה מסתבר דא"כ לאו דווקא בתפילה בציבור אלא אף במתפלל ביחיד, אם קבוע יום יום תדיר להתפלל בזמן מסוים נמי בכלל ההיתר.

²² . מ"ב סקט"ד, ולדבריו שם ה"ה שאר סעודות שיש שם הרבה בני אדם מסובים יחד ועי"ז רגיל הדבר לימשך, אבל סעודת שבת ויו"ט אף על פי שאוכלים בה בשר ודגים וכל מטעמים אין זה בגדר סעודה גדולה אם אין מסובים בה הרבה בני אדם, עכתו"ד. ולכן אלו המסיימים תפילת השחר בימים טובים כשכבר זמן מנחה קטנה אין להם איסור לאכול סעודת יום טוב אף שלא התפללו עדיין מנחה (ואף לאלו שאין מקפידין בימות החול על תפילה בציבור בזמן קבוע, הלא בשבת ויו"ט מקפידין על כך, ולכן הרי הם בכלל ההיתר), אמנם הכל לפי הענין, שאדם הרגיל לשתות משקין המשכרים ועלול לימשך הזמן או שתחטפנו שינה וכדו' ודאי אסור לו לישב לסעודתו עד שיתפלל מנחה, וכ"מ במטה אפרים סי' תקצ"ו סעי' ד' ובאלף למטה שם דרך באדם היודע שאינו מסיח דעת ועול תפלת המנחה על כתפיו יכול לאכול סעודת החג אף בזמן מנחה קטנה.

²³ . וכ"ז מדינא עפ"י מנהג העולם (שעה"צ סקט"ט), אבל כבר כתב הרמ"א שבסעודה גדולה יש להחמיר גם סמוך למנחה גדולה (מחצות היום ואילך) שלא לאכול עד שיתפללו מנחה, ובכה"ח סק"ל העיד שכן המנהג בירושלים ת"י להקפיד על כך.

²⁴ . ומדברי הפוסקים משמע שאין הכוונה לשכרות דווקא אלא לכבידות הגוף וטירוף הדעת מחמת המשתה עד לשכחה להתפלל מנחה.

²⁵ . ואם עברו והתחילו בסעודה ללא תפלת מנחה יכולים להמשיך בסעודתם אף לאחר שהגיע זמן מנחה קטנה אם משערים שיהיה שהות להתפלל בגמר סעודתם, אך אם חוששים שימשך הסעודה עד לאחר זמן מנחה, יפסיקו מיד ויתפללו ואח"כ ימשיכו בסעודתם (שעה"צ סקט"ב). והנה, אם ציבור משתתפי הסעודה כבר התפללו מנחה, והגיע לשם יחיד או יחידים שעדיין לא התפללו מנחה, כתב בכה"ח סק"א שאין להם להתפלל ביחידות כדי שיוכלו להשתתף

וכן אין הדברים אמורים לענין שינה סמוך²⁶ לסוף זמן מנחה קטנה, שמחמת אונס שינה עלול לימשך בשינה ולעבור זמן תפילה (אא"כ יעמיד שומר וכדלהלן).

אך מי אשר אינו מקפיד להתפלל תמיד בציבור (זולת העוולה וחומרת הדבר שמזלזל בתפילה בציבור) חל עליו כל האיסורים המבוארים במשנה (שבת פ"א מ"ב) ובשו"ע הכא, ומחצי שעה לפני זמן מנחה קטנה אסור לו²⁷ לאכול (אם לא שתיה או אכילת עראי, וכדלהלן אות ה') ולהתרחץ²⁸ ולהתעסק במלאכות שונות²⁹ ובמסחר ולצאת לדרך וכיוצא³⁰ עד³¹ שיתפלל מנחה, אא"כ יעמיד שומר³² עליו שיזכירו להתפלל מנחה, או שנמצא בכל אותן שעות בחברת בני אדם אשר³³ מקפידים על תפילה בציבור, או שנמצא ליד ביהכ"נ אשר בהכרח נשמע קול התפילה באזניו, וכן אם הוא באופן שאין באפשרותו לימשך במלאכתו או אכילתו וכדו' עד לאחר זמן תפילת מנחה, וכגון שעוסק במלאכה במפעל מסויים אשר סוגר שעריו בכל יום ויום מבעוד יום כשיש שהות להתפלל אה"כ מנחה, או אוכל במסעדה אשר אין בעלי המקום נותנים רשות לסועדים שם לשבת זמן ארוך ולימשך בסעודה, אזי ג"כ יש³⁴ היתר להתחיל באכילה או בשאר דברים הנזכרים, כי בהכרח לא ימשך עד לאחר זמן תפילת מנחה כי אין האפשרות לכך.

ומי שמלמד תורה לרבים (מסירת שיעור וכדו') היתירו³⁵ שלא להתבטל מכך אף על פי שאין בידו אחד מההיתרים דלעיל, אבל בלימוד תורה לעצמו (או בחברותא וכדו') אסור³⁶ להתחיל כשהגיע זמן סמוך למנחה קטנה (מתחילת שעה עשירית) אא"כ יש בידו אחר מההיתרים הנזכרים.

בסעודה, ובדעת תורה סי' צ' סעי' ט' ואור"ח שם סק"ו מתירים בסעודת מצוה, ושלא בסעודת מצוה לא יאכלו אא"כ יוכלו להעמיד עליהם שומר שאינו אוכל ושותה עמהם שיזכיר להם להתפלל מנחה (ובזמן שמזכיר להם חייבים להפסיק ולהתפלל אא"כ יש עדיין עוד שהות וימנו אותו שיזכיר להם שוב לאחר מכן, וע"ע בדיני שומר לקמן סי' רל"ה אות ז').
²⁶ ערוה"ש סעי' י"ז עיין שם, שו"ת בנין עולם וחי"א סי' א', וע"ע שו"ת אור לציון ח"ב פט"ו דהכל לפי הענין דאם רגיל לישן ביום הרבה אפילו הוא זמן מופלג מסוף זמן תפילת מנחה אסור לו לילך לישן עד שיתפלל וכו', עיין שם.
²⁷ והיינו אפילו סעודה קטנה, וסעודה גדולה אסור להם מחצות ואילך עד שיתפללו מנחה או יעמידו שומר וכדלהלן.
²⁸ וכ"ש בים או בבריכה, שיש בה שיהוי.

²⁹ ובביה"ל (ד"ה לבורסקי) מצדד להקל במקום הצורך במלאכות כאלו שאדם רגיל להסתלק מהם לחצי שיעור (אפילו לא סיים המלאכה) וכגון תפירה וכתובה, עיין שם.

³⁰ ואם עבר והתחיל באחת מכל אלו כשכבר הגיע חצי שעה סמוך למנחה קטנה, חייב להפסיק מיד כשמגיע זמן מנחה קטנה ומתפלל, ואח"כ יוכל להמשיך, ואף שיש שהות הרבה לאחר שיגמור אכילתו או שאר עניניו עד הערב, משנ"ב סק"ג, ובשאר אחרונים מצינו לצדד להתיר להמשיך אם יהיה שהות אח"כ להתפלל, עיין ערוה"ש סעי' י"ט וקצוה"ש סי' כ"ו סעי' ג' בשם צמח צדק (שבת פ"א מ"ב סק"ד).

³¹ שו"ת לבושי מרדכי מהדו"ת סי' רל"א, ועיין לקמן סי' רל"ה אות ז' בארוכה בכל דיני 'שומר' ומי ראוי להיות שומר, וכאן יש רק לציין שאותו שומר צריך להיות אחד שאינו עוסק ג"כ בדברים שאסרו חז"ל ושו"ע כשהגיע זמן מנחה (ואף שכבר התפלל מנחה), דא"כ ערבך ערבא צריך, ומאידך אם השומר הוא אדם המקפיד על תפילה בציבור בזמן קבוע, מועיל הוא להיות שומר אף שמתעסק בדברים שאסרו חז"ל, כיון שלגבי ידידה יש לו היתר משום שסמכין על החזקה שיקום ויתפלל כהרגלו תמיד (וכנ"ל הערה 20) ויזכיר לו ג"כ ללכת להתפלל לפני שהולך הוא להתפלל, אך זאת בתנאי שנמצא בקרבתו של אותו האדם שמינוהו כשומר עליו.

³² ואז בהכרח כשיראה אותם אנשים מתפללים או קמים והולכים להתפלל, גם הוא יזכור להתפלל, וכעין העמדת שומר הוא (ואף על פי שלא ביקש מפורש מאחד מהם שיהיה שומר עליו, לאפוקי כשאין לפניו חברת בני אדם אלא יחיד או יחידים, חיישין שלא ישים לב שהלה הולך להתפלל וצריך לבקש ממנו בהדיא שיהיה שומר עליו).

³³ קצוה"ש סי' כ"ו סקט"ו.

³⁴ שו"ע סי' פ"ט סעי' ו' דזכות הרבים דבר גדול הוא ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו, ובאורח נאמן שם סק"ט דגם לימוד תורה לתשב"ר בכלל זה.

³⁵ שו"ע ומשנ"ב שם, וכמבואר שם אם התחיל ללמוד לפני זמן איסורו יכול להמשיך בלימודו אף שהגיע זמן התפילה וא"צ להפסיק, אך יזהר שיהיה לו זמן אחר הלימוד להתפלל.